

INTEGRALITATEA ACTIVITĂȚILOR MUZICAL-DIDACTICE LA LECȚIE CA ABORDARE SISTEMICĂ A PROCESULUI DE EDUCAȚIE MUZICALĂ

Marina CALIGA, *lect. univ., Facultatea de Științe ale Educației, Psihologie și Arte,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din
Bălți*

Abstract: *In the modernised conditions of the Musical Education system we can find a vital and performant difference in searching for new methods and models in the education theory and practice. The integrity of the lesson through various art domains becomes an important objective which organises the lesson of Musical Education within an integral system. Fulfilling its main objective – the lesson of Music Education embodies art, changing itself into the personality. This article describes a Music Education lesson which reflects different activities the development of children.*

Keywords: *activity concept, musical activity, musical education system, integrity, music lesson.*

Conceptul de activitate muzical-didactică. Activitatea este un concept filozofic original, care reprezintă un ansamblu de acte fizice, intelectuale și morale, realizate în scopul obținerii unui anumit rezultat. „Comparativ cu legile naturii, legile societății sînt valorificate numai prin activitate și în activitate” (Pletnicov 1990: 96). În filozofie, conceptul de activitate determină specificul vieții oamenilor, al cărei conținut integrează activitatea socială cu cea din natură. J. Piaget a integrat sistemele logico-matematiche cu cele psihologice și a propus un concept al activităților operaționalizate ale intelectului omului (Piaget 1999).

„Activitatea ca fenomen, susține filozoful E. Iudin, joacă un rol important, fiind indispensabilă lumii înconjurătoare” (Iudin 1978: 266). Savanții psihopedagogi precum L. Vîgotsky (Vîgotsky 1991), P. Galperin (Galperin 1978), A. Leontiev (Leontiev 1994), S. Rubiņstein (Rubiņstein 1989), V. Davidov (Davidov 1996) și alții cercetează fenomenul activității didactice ca un proces activ. De aici, activitatea Omului devine o formă specifică a relației active cu tot ce îl înconjoară. A. Leontiev susține: „Pe tot parcursul vieții, individul însușește activitățile, prin care formează calitățile psihice ale personalității într-o ordine ierarhică. Această ordine se integrează în activitate prin autodezvoltare, formînd un nucleu al personalității” (Leontiev 1994). S. Rubiņstein susține: „Activitatea și cunoașterea sînt două aspecte integre, care formează o unitate” (Rubiņstein 1989: 14). Din această perspectivă, savantul a cercetat sistemele educaționale, oferind un aspect integrator activității. După A. Orlov, „activitatea este un proces care are scopul de a atinge un obiectiv conștient. Personalitatea omului este un sistem de relații motivaționale conștiente, integrat în activitate” (Orlov 2003: 189). Procesul integrativ al conceptului de activitate constituie axa cercetării noastre prin sinteza abordărilor psihologice, filozofice, gnoseologice, axiologice, pedagogice, culturologice, muzicologice, prin integralitatea activității individuale cu activitatea în grup etc. Abordarea activității integrate determină utilizarea în procesul pedagogic, a diferitelor tipuri de activități didactice, în scopul educării armonioase a personalității.

Integralitatea activității individuale îl formează pe elev ca pe un subiect activ, care poate să se integreze în activitate cu toată firea sa, integrându-și capacitățile intelectuale și estetice. După K. Rodjers, integralitatea activității individuale se formează prin integritatea materialului studiat prin sarcini în baza cărora se studiază o materie nouă; tactul și măiestria pedagogică în exprimarea „eu-lui”, punându-se accentul pe manifestarea personalității, imboldul pentru determinarea prin procese educaționale a potențialului individual (Rodjers 1986: 230). V. Sericov studiază integralitatea activității individuale prin motivație, creativitate, reflecție în cultura educatului etc. (Sericov 1994: 16-21). Componentul individual exprimă interrelația între elev și profesor prin intermediul proceselor activității integrate.

„Unul din scopurile educației din toate timpurile este cel al transmiterii culturii tinerei generații” (Ciolan 2008: 74). Formarea personalității elevului ca a unui purtător de cultură, asigurând integralitate cu lumea înconjurătoare, se formează prin abordarea integralității culturologice. Integralitatea culturologică, în accepția lui E. Bondarevskaia, este: „procesul activității individuale și în grup, în centrul căreia se poziționează omul, cercetătorul și creatorul acestei culturi” (Bondarevskaia 1995: 29-36). Prin sintagma zidirea creațiilor înțelegem nu numai produsul culturii, dar și al oricărei activități care integrează creativitatea individului. În acest sens, abordarea integralității culturologice este una din valorile educației, poate fi un instrument semnificativ de apropiere a educației de viața de zi cu zi, care acționează asupra proceselor cognitive ale individului, asupra percepției emoționale a lumii, asupra capacității de emoționare interioară, reflectate în exterior în mod axiologic.

Abordarea integralității axiologice se manifestă prin formarea la elevi a atitudinii și valorilor vi-zavi de societate și față de sine însuși. Valorificarea atitudinii se apreciază după starea psihologică, iar sistemul valorilor reglementează comportamentul și activitatea personalității. După M. Kagan, valorile integralității axiologice se formează prin sistemul relațiilor subiective: cercetarea obiectului prin subiect (Kagan 1997: 66-67). Această idee este cea mai răspândită în axiologie, pentru că valorile nu există în afara individului și a societății. În acest sens, invocăm un fragment Biblic: „Credința fără fapte este moartă”. Individul trebuie în permanență să se integreze în societate prin diferite activități, aducându-și aportul la formarea și dezvoltarea acesteia. Formarea atitudinilor valoroase față de lumea înconjurătoare este una din cele mai actuale probleme în educație, la toate nivelurile de școlarizare.

Integralitatea activității pedagogice – această abordare este exprimată prin activitatea omului care asimilează știința și cultura, își formează atitudinile față de societate și față de sine însuși. Accentul se pune pe activități cu caracter variat; profesorul este organizatorul procesului de instruire, și nu translator de cunoștințe; materialul educațional se utilizează ca mijloc, și nu ca scop. Cercetând valoarea activității pedagogice integrate, pătrundem în dezvoltarea mecanismelor personalității elevului. La rândul său, elevul participă activ nu numai la o singură activitate, ci permanent se află în acțiune, fiind implicat în diferite activități didactice. De aici rezultă că formarea personalității multilateral dezvoltate solicită individului implicare în diferite activități. În această ordine de idei, cercetătorul A. Petrovskii susține: „Pentru a forma o atitudine față de o activitate este nevoie de a sistematiza activitatea pluriaspectual, într-un sistem de activități dinamice (Petrovskii 1987: 12). Astfel, activitatea pedagogică integrată va contribui la capacitatea educaților de a cunoaște realitatea pentru a ajunge la adevăruri prin abordarea integralității gnoseologice (una din ramurile filozofice).

Integralitatea gnoseologică devine nu un produs al percepției, ci se integrează activ în activitatea practică. Nu în zădar nucleul activității pedagogice se consideră procesul sistemului de cunoaștere. N. Vetlughina afirmă următoarele: „Atitudinea cognitivă a copilului față de lumea înconjurătoare prezintă o parte a sistemului de cunoaștere” (Vetlughina 1968: 90). În așa mod, L. Vigotsky, A. Zaporjeț, V. Zagveazinskii, B. Nemenskii *et alii* cercetează următoarele aspecte ale integrității gnoseologice prin formarea viziunii integrate despre valorile existente: integralitatea simțului și a rațiunii în procesul activității de cunoaștere; integralitatea diferitelor metode de cunoaștere a activității; sistematizarea cunoștințelor fundamentale etc. Fig. Nr. 1 descrie câteva etape posibile de integrare a conceptului de activitate. Reieșind din abordarea activității didactice drept paradigmă integrată, clasificăm acestea pe direcții, din care derivă și integralitatea activității educaționale integrate la nivel de activitate.

Reieșind din cele expuse, relevăm că conceptul de activitate este totalitatea unor entități pedagogice, constituită în baza factorilor comuni, care are ca produs relația: profesor – elev; elev – profesor, formînd o nouă entitate. În aria problematicii abordate, putem certifica faptul că activitate în educație reprezintă: existența unui sistem integru cu un șir de elemente intercalate în părți; întemeie-

rea totalității cu funcții factoriale; stabilirea relațiilor între elementele sistemului; intercalarea elementelor în relații sistemice etc. Pentru manifestarea integralității educaționale este necesar ca orice subiect al obiectului să acționeze rațional. Analiza reală a spațiului acțiunilor, selectarea resurselor pentru realizarea obiectivelor, în sensul că una dintre formele superioare și cele mai complexe din clasa generală a structurilor de acțiuni corelative să producă un sistem ordonat prin intermediul asamblării pozitive prin activitate.

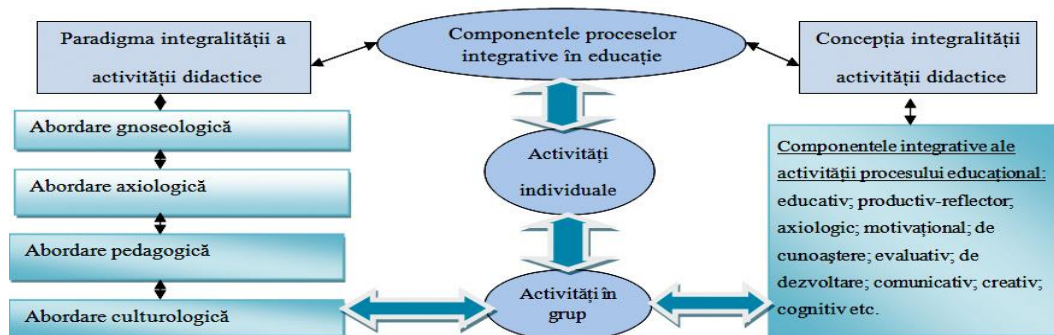

Fig. 1. Componentele proceselor integrative în educație

Integralitatea activităților muzical-didactice, ca fenomen de artă, ocupă un loc deosebit prin: limbajul muzical, paleta de culori, stările emoționale, comunicarea prin sunete muzicale a întregii clase de elevi etc. Actualmente, teoria și practica educației muzicale cuprinde diferite abordări pentru interpretarea termenilor ce țin de activitățile muzical-didactice. În acest sens, activitățile muzical-didactice enumerate mai sus nu reprezintă altceva decât forme de inițiere a elevilor în arta muzicii. L. Școlear cercetează activitatea interpretării ca o activitate ce integrează activitățile muzical-didactice, precum interpretarea vocal-instrumentală, interpretarea prin mișcări muzical-ritmice, improvizația cu compunerea muzicii etc. (Școlear 2001: 108). Literatura de specialitate propune clasificarea activităților muzical-didactice integrate cu natura artei muzicale cu scopul cunoașterii de către elevi a legităților muzicii ca gen de artă. Integralitatea artei muzicale cu alte genuri de artă cu însăși viața. Bunăoară, activitatea de caracterizare a muzicii integrează prin ea astfel de activități precum audiția muzicii și interpretarea ei, compunerea și improvizația cu cunoașterea legităților muzicale etc.

Audiția muzicii. Conform teoriei educației muzicale, obiectivul principal al acestei activități muzical-didactice este formarea culturii muzicale a elevilor în procesul comunicării și integrării în/prin capodoperele creațiilor populare, religioase, clasice și a muzicii contemporane etc. Termenul aparține lui B. Asafiev: „Audiția muzicii este una din activitățile care se bazează pe intonații. Elevii trebuie învățați să perceapă emoțional și profund tezaurul conținutului semantic în timpul audiției” (Asafiev 1971). În această ordine de idei, Dm. Kabalevsky susține: „Perceperea muzicii ca artă înseamnă cunoașterea ideilor artistice pe care compozitorul le-a exprimat prin creația sa; motivele pentru care compozitorul a apelat anume la această formă și conținut muzical; atmosfera în care a luat naștere tabloul muzical și rolul acestuia asupra personalității elevului” (Kabalevsky 1977: 31-32). Astfel, dezvoltarea culturii auditive se formează prin integrarea artei muzicale cu însăși viața. Temeiul conținut al acestei integrități îl reprezintă categoriile de bază ale artei muzicale, precum genul muzicii, imaginea muzicală, dramaturgia muzicală, stilul creației, gradul de integralitate cu alte genuri de artă etc. L. Berstain cercetează: „Sensul muzicii trebuie căutat în însăși muzica. Muzica nu poate fi despre ceva [...] Muzica – este o integritate de sunete eufonice, care, integrându-se într-un sistem, creează o plăcere estetică la audiere. Atunci când răsună, muzica nu relatează doar anumite evenimente istorice sau creează tablouri, ci are loc o schimbare lăuntrică. Muzica redă mișcarea prin intermediul diferitelor imagini. Semnificația muzicii trebuie căutată, în melodie, armonie, ritm, coloritul orchestral etc. (Berstain 1991: 89-92). „Integralitatea conținutului semantic al sferelor muzicii și comunicarea elevilor prin sferele intonaționale vor forma un dialog, prin care elevul va reacționa emoțional la muzica audiată. Ce loc ocupă în sufletul elevului muzica studiată, la ce se îndreaptă atenția elevului în procesul comunicării cu muzica – vor fi un sprijin pentru formarea lui ca personalitate” (Abdulin, Nicolaeva 2003: 103). Trebuie de luat în considerație faptul că fiecare elev ascultă muzica și o percepe individual. A. Piliceauscas propune un model al cunoașterii muzicale printr-o structură tridimensională:

- imagine muzicală (mijloace de expresivitate muzicală, forma, conținut);
- trăsăturile caracteristice stilului și epocii în care a fost creată opera;
- imagine artistică – este nu numai însăși muzica, ci gradul de conștientizare a efectului său asupra ascultătorului (Piliceauscas 1992: 46).

Ca domeniu aparte al disciplinei educație muzicală, audiția muzicii urmărește:

- formarea/dezvoltarea interesului față de arta muzicală și, în consecință, față de lecția de educație muzicală; a auzului muzical; a memoriei muzicale; a gândirii creative; a percepției muzicale; a imaginației muzicale și capacităților creative etc.;
- cunoașterea creațiilor muzicale și a celor despre muzică;
- capacitatea de a se integra, în baza cunoștințelor, în activitatea muzical didactică;
- educarea gustului muzical elevat; a senzațiilor estetice; a dragostei de neam, Patrie, a respectului față de istorie, tradiții, cultură muzicală din diferite colțuri ale lumii; a atitudinii emoționale față de artă etc.

Prin procesul de audiție muzicală se cultivă următoarele calități:

- modelarea prin natura muzicii; redarea, prin intermediul muzicii a dispoziției și sentimentelor; a caracterului omului; a atitudinii lui față de natură; cultivarea auzului muzical fin;
- cunoașterea diferitelor genuri ale muzicii: populară și cea profesionistă;
- expresivitatea și plasticitatea muzicii; despre intonațiile și dezvoltarea lor prin arta muzicii; despre caracterele cantabil-marșant-dansant; despre mijloace de expresivitate muzicală (melodie, ritm, tempou, culoare timbrală, dinamică, mod etc);
- despre diferite genuri de muzică: cântecul-marșul-dansul și exemplele lor în creațiile vocale, instrumentale, solo, corală, orchestră, operă, balet, simfonie; formele muzicale: monopartită, bipartită, tripartită, variațiuni, rondoul etc.);
- despre vocile interpretative și instrumentele muzicale: (vocale de copii, coruri omogene feminine, omogene de bărbați, coruri mixte; diferite grupuri de instrumente);
- despre istoria artei muzicale din țară și din lume; tradițiile muzicale etc.

Așa, bunăoară, celebrii muzicieni iluminați, teoreticieni ai procesului de percepere a muzicii B. Asafiev, V. Medushevsky, E. Nazaykensky considerau audierea muzicii drept o componentă de bază a sistemului de educație muzicală și au propus introducerea acesteia în calitate de disciplină specială în planul de învățământ, tratând-o ca o metodă de dezvoltare a gândirii muzicale. Numai prin intermediul unei comunicări vii și doar aflându-se într-un mediu muzical, elevii vor însuși limbajul muzicii, vor învăța să simtă și să conștientizeze expresivitatea limbajului muzical, vor simți nevoia de integrare prin intermediul activităților muzical-didactice, de a iubi și de a înțelege arta muzicală. Audiind muzica, elevul învață să comunice, își dezvoltă reacțiile emoționale. Pe măsură ce se maturizează, crește și nivelul de integrare prin aceste activități muzicale. Dezvoltarea imaginației auditive, a percepției muzicale, a experienței muzicale, a culturii muzicale a elevilor reprezintă fundamente psihologice care dezvoltă educația muzicală integrată cu alte domenii de artă: în acest sens, arta muzicii transpare ca un mijloc și un limbaj de comunicare.

Activitatea de interpretare muzicală – un domeniu de activitate care ajută elevul să se simtă el însuși muzician prin activitatea sa. Specificul activității de interpretare muzicală la lecția de Educație muzicală se organizează în formă colectivă cu clasa de elevi: interpretare vocal-corală, interpretare instrumentală, interpretare solo și în ansamblu. „Soarta creațiilor muzicale, conform opiniei lui B. Asafiev, se valorifică prin interpretare și intonare, redând imagini muzicale” (Asafiev 1971: 264).

Interpretarea vocal-corală ca activitate didactică a fost cercetată de către Z. Kodaly (Ungaria), G. Breazu (România), G. Muzicescu (Basarabia), Iu. Aliev, B. Iavorschii, N. Grodzenskaia (Rusia), M. Vacarciuc, E. Mamot, Șt. Andronic (Moldova), și alții, cu toții relevând procesul de formare a culturii vocal-corale a elevului. Mecanismele complexe care stau la baza cântecului antrenează, în același timp, analizatorul auditiv, precum și aparatul fonator, coordonate de anumite structuri ale sistemului nervos central. Aceasta constituie un proces de formare integrativă a personalității școlărilor mic (aparatul vocal/timbrul vocii, aparatul respirator/respirație, aparatul articulator/dicție, articulație, emisie, dezvoltare estetică și fiziologică etc.), care se transformă în competențe numai în urma unei educații sistematice și contribuie la realizarea următoarelor sarcini: educarea auzului muzical prin cânt vocal-corală; cultivarea vocii copiilor; formarea deprinderilor corecte de cânt; însușirea unui repertoriu vocal-coral de cântece; autoformarea creativă prin arta cântului etc.

Interpretarea instrumentală – întemeietorul acestui sistem se consideră compozitorul și muzicologul C. Orf. La baza acestui sistem stă dorința și necesitatea elevilor de a se manifesta. Sistemul muzical-didactic în cauză stimulează activitatea elevilor și a profesorului într-o atmosferă de joc, de pasiune și interes pentru artă (Herrold 2005: 154).

Creația elementară: „Conform teoriei educației muzicale, muziciera se mai numește improvizație muzicală. Improvizația, ca activitate, poate fi facil integrată în diferite activități, care presupun un proces creativ spontan (Abdulin, Nicolaeva 2004: 104-105). D. Kabalevsky susține: „Efectuând această activitate, elevii trebuie să cunoască ce înseamnă intonație, și cum din aceasta se dezvoltă o melodie. Creșterea intonației dintr-un grăunte este un proces complex, care pune în mișcare intuiția și imaginația” (Kabalevsky 1994: 59).

Citit-scrisul muzical ca activitate didactică, urmărește pătrundere în artă prin cunoștințe, capacități, atitudini. La finele claselor liceale, elevii vor fi capabili să distingă noțiunile „*compozitor*”, „*interpret*”, „*ascultător*”; vor acumula cunoștințe despre genurile artei muzicale, elementele limbajului muzical și vor putea aplica aceste cunoștințe în diferite activități muzical-didactice pe parcursul lecției.

Jocul muzical reprezintă o activitate muzical-didactică sistemică, fundamentată de M. Martenot, M. Chevais, C. Orf, Z. Kodaly, E. Willems, L. Comes etc. Jocul este utilizat ca metodă și ca formă de învățământ. „Ca activitate didactică se va integra în alte activități la lecție, contribuind la dezvoltarea muzicalității, a sensibilității și receptivității emoționale, la cultivarea spiritului artistic al copilului” (Gagim 2007: 163). M. Vacarciuc clasifică această activitate după conținut și obiectivele unor elemente extramuzicale:

A: jocuri muzicale de formare a competențelor specifice muzicale:

- jocuri melodice;
- jocuri ritmice;
- jocuri de diferențiere timbrală;
- jocuri pentru însușirea elementelor de expresie (nuanțe, tempo).

B: jocuri de stimulare a spiritului creativ, a imaginației:

- jocuri de creare a unui cântec;
- jocuri de asociere la o muzică dată a unor elemente extramuzicale (imagini, mișcări, descrieri etc.);

C: jocuri de socializare a copiilor prin muzică:

- formarea spiritului de echipă;
- depășirea timidității etc. (Vacarciuc 2010: 114).

În general, un joc muzical poate deveni joc didactic dacă corespunde următoarelor condiții: vizează un obiectiv; se sprijină pe un conținut muzical accesibil vârstei copiilor; respectă reguli de joc cunoscute din timp de elevi.

Însușirea cunoștințelor muzicale și despre muzică: „Cultura muzicală a unei persoane, pe lângă pasiunea pentru muzică, capacitatea de a o audia, a simți, a executa, presupune neapărat și un sistem de cunoștințe muzicale despre muzică” (Gagim 2007: 136). Experimentele care determină la elevi prezența memoriei muzicale au dovedit impactul colosal al muzicii, chiar și în perioada prenatală. Memoria muzicală reprezintă o calitate complexă de muzicalitate: e vorba de auzul intern, care e o parte din structura integră a memoriei muzicale și include în sine auzul analitic și motivația muzicală, fără de care nu ar putea exista auzul intern. Astfel, anume datorită motivației, care funcționează ca un mecanism, se dezvoltă cu succes auzul muzical. De aici rezultă că, pentru dezvoltarea copilului din punct de vedere muzical, un rol primordial l-ar avea gradul de motivare, dragostea față de muzică, iar dezvoltarea capacităților muzicale stă la baza motivației. În psihologia vîrstelor și pedagogia copiilor, motivarea e definită în felul următor: mecanismul ce asigură realizarea unor anume acte comportamentale, începînd cu faza inițială pînă la obținerea rezultatului, satisface nevoia actuală de educare a unei personalități integre/dezvoltate armonios etc.

Mișcările muzical-ritmice – această activitate, ca sistem, a fost fundamentată de către compozitorul și profesorul Jaques-Dalcroze. În stabilirea obiectivelor didactice și organizarea activităților școlare cu elevii din clasele primare trebuie să se țină seama de particularitățile de vîrstă ale copiilor și de necesitatea stimulării dezvoltării lor fizice și psihice. Practicarea obligatorie a acestei activități și integrarea în scenariul lecției cu scopul relaxării diferitor mușchi, a sistemului nervos, asigurînd, astfel, condiții necesare pentru o muncă eficientă. În organizarea activității instructiv-educative este

necesar să existe un anumit raport între activitățile de învățare și activitățile distractive, relaxante. Acest lucru presupune simularea spontaneității copilului, a spiritului lui de interdependență, orientarea lui **integrativ-sistemică** spre materii serioase și dezvoltarea psihofizică.

Caracterizarea muzicii – integrând cunoștințele muzical-teoretice, bazate pe activitățile didactice, cu cunoștințele interdisciplinare, elevul va fi capabil să-și formeze competențele în verbalizarea/caracterizarea muzicii. „A vorbi despre muzică este un lucru dificil. Cultivarea deprinderilor, în acest sens, se va face treptat, gradat, de la lecție la lecție, de la lucrare la lucrare” (Gagim 2007: 168]. Această activitate, precum și alte activități muzical-didactice, poate să integreze mai multe tipuri de activități: audiția (caracterizarea muzicii); jocul muzical (caracterizarea muzicii); executarea la instrumente pentru copii (caracterizarea muzicii); însușirea cunoștințelor muzicale și despre muzică etc.

Fig. 2 Integrarea conceptului de **activitate** în activitățile muzical-didactice

Concluzie: Prin Fig. 2 putem concluziona cercetarea conceptului de activitate și integrarea acestuia în activitățile muzical-didactice la lecția de educație muzicală.

Bibliografie:

1. Ciolan, Lucian, *Învățarea integrată. Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*, Iași, Editura Polirom, 2008.
2. Gagim, Ion, *Știința și Arta Educației Muzicale*, Chișinău, Editura ARC, 2007.
3. Herrold, Robert, *New approaches to elementary classroom. Music second*, Ed. Englewood cliffs. 2005.
4. Vacarciuc, Mariana, *Teoria și Metodologia Educației Muzicale*, Chișinău, Editura Universitatea de Stat din Tiraspol, 2010.
5. Абдулин, Эдуард, Николаева, Елена, *Теория музыкального образования*, Москва, Academia, 2004.
6. Асафьев, Борис, *Музыкальная форма как процесс*, Ленинград, 1971.
7. Бернштейн, Леонардо, *Концерты для молодежи* / Перевод с англ. Е. Ф. Бронфин, Ленинград. 1991.
8. Бондаревская, Елена, *Ценностные основания личностно ориентированного воспитания*, Педагогика, N 4, 1995.
9. Ветлугина, Наталья, *Музыкальное развитие ребенка*, Москва, Просвещение, 1968.
10. Выготский, Лев, *Педагогическая психология*, Под. ред. В. В. Давыдова, Москва, Педагогика, 1991.
11. Гальперин, Петр, *Актуальные проблемы возрастной психологии*, Москва, Изд.-ство МГУ, 1978.
12. Давыдов, Василий, *Понятие деятельности как основание исследований научной школы Л. С. Выготского*, în *Вопросы психологии*, 1996, N 5.
13. Кабалевский, Дмитрий, *Второй класс. Программы для общеобразовательных учебных заведений, Музыка 1-3 классы*, Москва, Музыка, 1994.
14. Кабалевский, Дмитрий, *Как рассказать детям о музыке?* Москва, Музыка, 1977.
15. Каган, Моисей, *Философская теория ценностей*, СПб., 1997.
16. Леонтьев, Алексей, *Философия психологии. Из научного наследия*, Москва, Педагогика, 1994.
17. Орлов, Александр, *Личность и сущность: внешнее и внутреннее Я человека*, în *Психология личности: Сборник статей* / Сост. Орлов. 2-е изд., Вопросы психологии, 2003.
18. Петровский, Артур, *Развитие личности и проблема ведущей деятельности*, în *Вопросы психологии*. N 4. 1987.
19. Пиличаускас, Альберт, *Познание музыки как воспитательная проблема: Пособие для учителя*, Москва, Педагогика, 1992.
20. Пиаже, Жан, *Речь и мышление ребенка*, Москва, Педагогика-Пресс, 1999.
21. Плетников, Юрий, *Место категории деятельности в теоретической системе*, în *Деятельность: теории, методологии, проблемы*, Москва, 1990.
22. Роджерс, Карл, *К науке о личности*, în *История зарубежной психологии. Тексты*, Москва, 1986.
23. Рубинштейн, Сергей, *Основы общей психологии*, В 2 т., Москва, 1989.
24. Сериков, Владимир, *Личностно: Ориентированное образование*, în: Педагогика, N 5, 1994.
25. Школяр, Людмила, *Музыкальное образование в школе: Учебное пособие* / Отв. ред. Л. В. Школяр, Москва, 2001.
26. Юдин, Эрик, *Системный подход и принцип деятельности*, Москва, Педагогика, 1978.